

усилених їх впливів на підвищення ефективності економіки: Пост. ЦК КПРС і Совмина СРСР от 17.07.1987 г., № 821 // СП СРСР. - 1987. - № 37. 7. Про банки і банківську діяльність: Закон України от 20.03.1991 г. № 871-ХП // Відом. Верхов. Ради. - 1991. - № 25. - Ст. 281. 8. Правовое регулирование рыночных отношений в СССР / Отв. ред. Рубанов А.А., Славин М.М. - М.: ИГП АН СССР, 1990. - 89с. 9. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. - Т. 1. - 1917-1941 рр. - К.: Держполітвидав України, 1963. - 771с.

*М.Г. Шульга,
канд. юрид. наук*

СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ МИТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Під джерелами митного права, як і будь-якої іншої галузі права, розуміються зовнішні форми виявлення правотворчої діяльності держави, внаслідок якої встановлюються норми митного права. У рамках цієї загальної постановки питання необхідно уточнити, що джерелом митного права як окремої правової галузі не може бути будь-який правовий акт, а тільки той, що містить загальні правила у митній справі, тобто джерело митного права повинно носити нормативний характер. Природа джерел права ґрунтовно досліджена в літературі з теорії права. Виділяються найбільш типові джерела права – правовий звичай, нормативно-правовий акт, нормативні договори, загальні принципи права, судовий прецедент, ідеї та доктрини, релігійні тексти (20, с.122, 133; 5, с.164-175; 21, с.336-368; 3, с.24). Вид джерел, їх питома вага і співвідношення залежать від типу правової системи і конкретно-історичних умов розвитку держави та суспільства. Для нашої правової системи джерелом права є нормативно-правовий акт. Іноді держава може санкціонувати звичаї, але на сьогодні така практика майже відсутня, хоча використання правового звичаю не заборонено. Адже, як відомо, звичайне право діє тоді, коли є прогалини у законодавстві. Та можливі також і випадки, коли нормативний акт апелює до звичаїв, які склалися у даній сфері суспільних відносин, тим самим дозволяючи застосування звичайних норм. У митній справі відомі такі випадки використання звичайних норм. Так, деякі процедури сплати портових зборів, черговість пропуску суден та митний огляд регулюються звичаями морських портів. У випадку неможливості перевірки нарахування заявленої митної вартості товарів та інших предметів Закон України "Про Єдиний митний тариф" (ст. 16) (1; 1992. – № 19. – Ст. 259) допускає

використання митними органами визначення їх митної вартості на основі ціни на ідентичні або подібні товари та інші предмети, що діють у провідних державах – експортерах цих товарів.

У митному праві історично складається своя система джерел, яка залежить від етапів розвитку митної справи, має ряд особливостей, що породжуються предметом і методами правового регулювання. До того ж вплив держави як чинника правотворчості на цю систему стає все вагоміше, що не перешкоджає, однак, впливу джерел митного права іноземних держав.

У митному законодавстві України визначено співвідношення між актами внутрішнього права і міжнародними договорами, учасниками яких є Україна. Якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у Митному кодексі та інших актах законодавства України про митну справу (4, ст. 164) або у Законі України "Про Єдиний митний тариф" (ст. 26) (1; 1992. – №19. – Ст. 259), та інших актах законодавства України про митний тариф, то застосовуються правила міжнародного договору.

У системі джерел митного права України велике значення мають конвенційні норми, тому що митна справа в Україні розвивається у напрямі гармонізації й уніфікації з загальноприйнятими в міжнародній практиці нормами та стандартами (4, Ст. 1). Уніфікація національної митно-правової системи забезпечує однаковий зміст національних митних законів та інших нормативних актів, створюючи тим самим сприятливі умови розширення міжнародного економічного співробітництва і поглиблення інтеграційних процесів, сприяє реалізації досягнутих міждержавних домовленостей. Наприклад, Указом Президента України (17) з метою захисту інтересів вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників, стимулювання виробництва сільськогосподарських товарів, закріплення норм і принципів системи ГАТТ/СОТ було затверджено Положення про особливості застосування тарифних обмежень імпорту сільськогосподарських товарів відповідно до норм і принципів системи ГАТТ/СОТ та Перелік сільськогосподарських товарів, щодо імпорту яких поширюється дія цього Положення.

Митно-правові норми містяться і в спеціальних митних угодах і конвенціях, що порушують процедури догляду міжнародних поштових відправлень, митного оформлення багажу, який прямує окремо від пасажирів, митне оформлення контейнерів тощо. Митно-правові норми існують і в торгових договорах. Ними регулюються міжнародні транспортні перевезення, організація митного контролю за пасажирів, вантажем, перемішуваними транспортними засобами.

Особливість джерел митного права проявляється значною

чисельністю учасників нормотворчого процесу, що призводить до появи спільних актів Державної митної служби України і Національного банку України, Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі, Державної податкової адміністрації та ін. Як правило, це норми фінансово-правового характеру. Це, приміром, Інструкція "Про порядок застосування механізму фінансових гарантій при транзитних перевезеннях підакцизних товарів", затверджена 25 липня 1996 р. Державним митним комітетом України, Комітетом у справах нагляду за страховою діяльністю України, Міністерством транспорту України та Міністерством фінансів України (22, с. 167–180), Інструкція "Про порядок здійснення розрахунків по митних платежах з державним бюджетом України", затверджена 12 вересня 1995 р. Державним митним комітетом України, Міністерством фінансів України, Національним банком України (22, с. 505–506).

Сукупність джерел митного права складає єдину систему, що має свою структуру. Усі складові частини цієї системи знаходяться у відносинах субординації та ієрархічної підпорядкованості. Основними принципами побудови системи джерел митного права є конституційність і законність. Конституційність передбачає точну відповідність усіх джерел митного права головним принципам митного регулювання, закріпленим у Конституції України. Законність означає обов'язкову відповідність підзаконних актів приписам Законів, на основі і для розвитку яких приймалися ці підзаконні акти.

Визначимо підсистеми джерел митного права, які складаються з окремих видів джерел митного права.

До першої підсистеми віднесемо закони. За допомогою законів регулюються найбільш важливі і значущі суспільні відносини у митній справі. Закони приймаються вищим представницьким органом держави і мають вищу юридичну силу. Серед законів – джерел митного права, необхідно виділити Конституцію України, митні закони та закони, які містять окремі митно-правові норми.

Конституція закріплює основу митної справи і митної політики. Будучи головним джерелом митного права, вона містить обмежену кількість юридичних норм, які безпосередньо стосуються митного права. До них, наприклад, належать: ст. 18, відповідно до якої зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права; п. 9 ст. 92, у якому обумовлено, що виключно законами України визначаються засади митної справи; п. 1 ст. 116, згідно з яким Кабінет Міністрів України забезпечує державний

суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави; п. 8 ст. 116, відповідно до якого організацію і забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності, митної справи покладено на Кабінет Міністрів України. Разом з тим чимало конституційних норм більш загального характеру також стосуються митного права: ст. 41 про право кожного володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ст. 42 про право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом.

Таким чином, конституційні норми є початковими положеннями для митного права, що зумовлюють його характер у цілому і тим самим займають особливе місце серед його джерел. Конституція є не тільки юридичною базою для поточного митного права. У ній містяться основні напрямки подальшого розвитку як митного права, так і низки інших правових галузей.

За своєю значущістю серед законів особливо вирізняються три митних закони – Митний кодекс України (4), Закон України "Про Єдиний митний тариф" (7), Декрет Кабінету Міністрів України "Про Єдиний митний тариф України" (1; 1992. – №12. – Ст. 107). Ці закони є тією правовою базою, на якій будується і розвивається вся митна справа в Україні. Цілком закономірно, що вони ввійшли до проекту нового Митного кодексу України. Це ще раз підтверджує їх місце у механізмі правового регулювання митних відносин.

Окремі митно-правові норми містяться і в інших законах: "Про зовнішньополітичну діяльність" (1; 1991. – №29. – Ст. 377); "Про режим іноземного інвестування" (1; 1996. – №19. – Ст. 80); "Про звільнення від обкладання митом предметів, які вивозяться (пересилаються) громадянами за митний кордон України" (1; 1996. – №26. – Ст. 114); "Про операції з давальницькою сировиною у зовнішньоекономічних відносинах" (1; 1995. – №32. – Ст. 255).

Слід зауважити, що питома вага законів у митно-правовій сфері дуже незначна. У зв'язку з цим багато які прогалини у митному праві доповнюються Указами Президента чи відомчими актами. Отже, митне право знаходиться на етапі свого становлення і системної упорядкованості. Вбачається, що з прийняттям нового Митного кодексу співвідношення, яке склалося нині між джерелами митного права, зміниться і кожне з них займе своє місце у системі і відіграватиме свою складову і творчу роль.

До другої підсистеми джерел митного права входять підзаконні акти – найбільш численний вид джерел. Таке положення склалося у зв'язку з тим, що основні митні закони містять у своїх текстах велику кількість

відсилочних норм (особливо їх багато у чинному Митному кодексі).

Підзаконні акти, у свою чергу, можна поділити на такі групи: укази і розпорядження Президента України; постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України; нормативні накази, положення, правила, інструкції, деякі методичні рекомендації, розпорядження, інформаційні листи, які видає Державна митна служба України (ДМС) інші центральні органи виконавчої влади в галузі митного права.

Як було сказано вище, у зв'язку з тим, що власне митні закони об'єктивно не в змозі вирішити усі питання, які виникають у митній справі, багато які відносини, що потребують оперативного регулювання, забезпечують укази Президента і постанови Уряду.

Так, указами Президента України регулюється здійснення бартерних (товарообмінних) операцій суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (19); переміщення товарів транзитом через територію України (14); здійснення гуманітарної допомоги (12); сплата митних зборів у пунктах пропуску через державний контроль України (10). Указом Президента України затверджене Положення про індикативні ціни у зовнішньоекономічній діяльності (13).

Постановами Уряду України регулюється значна кількість найбільш важливих питань митної політики: переміщення громадянами предметів (товарів) через митний кордон України (7); діяльність митних складів (9); порядок митного оформлення (6). Постановами Уряду встановлена мінімальна митна вартість імпортованих автомобілів та шин до них (15), лікєро-горілочаних виробів та пива (11), імпортованих пюажованих виробів (16). Щороку Кабінет Міністрів визначає перелік товарів, експорт та імпорту яких підлягає квотуванню та ліцензуванню. Постановами Уряду затверджені Правила ввезення транспортних засобів на територію України (2). Постановами Уряду України реалізуються міжурядові угоди про вільну торгівлю (18).

Що стосується наступної групи – актів ДМС України, то вони можуть бути нормативними й індивідуальними. Якщо акти ДМС містять обов'язкові правила поведінки, вони стають джерелами митної справи. Такими наказами регулюються, наприклад, процедури митного оформлення (22, с.122, 220). Наказами ДМС затверджені Правила митного оформлення транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України (22, с. 80-102), Положення про зону митного контролю (22, с. 123-126). Порядок ведення обліку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в митних органах (22, с. 163-165), Положення про верифікацію митними органами сертифікатів про походження товарів з України (22, с. 202-204).

Інструкції, які входять у систему джерел митного права, як правило,

затверджуються наказами ДМС України. Вони адресуються до конкретно не визначених учасників певних видів митних правовідносин. Їм завжди передує нормативний акт державного органу, що становить юридичну основу дій, порядок здійснення яких визначається інструкцією. Окрім наказів та інструкцій ДМС України видає вказівки, листи. Як правило, у цих документах даються роз'яснення про порядок застосування того чи іншого нормативного акту і не містяться нові норми митного права.

Наступна група підзаконних актів – акти інших центральних органів виконавчої влади. Вони представлені в основному наказами Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків і торгівлі (МЗЕЗТ), Державної податкової адміністрації (ДПА), Державним комітетом України з питань стандартизації, метрології та сертифікації (Держстандарт), Національним банком України (НБУ), Міністерством фінансів України (Мінфін). Цими відомчими підзаконними актами регулюються окремі сторони митної справи. Наказами МЗЕЗТ регулюються: облік експортно-імпорتنих операцій (22, с. 9-12); окремі сторони операцій з давальницькою сировиною (22, с. 26-32); порядок видачі ліцензій на окремі види товарів (22, с. 271-274); постановами НБУ - порядок здійснення контролю за надходженням товару за імпортними контрактами (22, с. 197-199); порядок відкриття рахунків у національній та іноземній валюті; порядок переміщення валюти через митний кордон України (22, с. 314-324).

Що стосується спільних актів джерел митного права, то про них було сказано вище.

До третьої підсистеми джерел митного права слід віднести міжнародні торгові договори, спеціальні митні угоди та конвенції, у яких бере участь Україна. Україна може вступати в митні союзи з іншими державами, брати участь у діяльності міжнародних організацій з питань митної справи (4, ст.2). Митна справа в Україні розвивається у напрямі гармонізації та уніфікації із загальноприйнятими у міжнародній практиці нормами та стандартами (4, ст.1). Уже діє ціла низка угод, укладених Україною з іншими країнами про вільну торгівлю, про надання режиму найбільшого сприяння або національного режиму. При ввезенні на митну територію України товарів та інших предметів походженням із цих країн застосовуються пільгові ставки ввізного мита (8). Ратифіковано Торговельні угоди, Угоди про сприяння та взаємний захист інвестицій з багатьма країнами світу.

Приведена в даній статті загальна характеристика системи джерел митного права України з акцентуванням деяких її особливостей дозволяє зробити висновок про необхідність її систематизації та кодифікації, що пов'язано з вирішенням глобального завдання становлення міцних основ Української правової держави.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Зібрання постанов Уряду України. – 1994. – №9. – Ст. 227. 3. Лившиц Р.З. Теорія права. – М.: БЕК. 1994. – 210 с. 4. Митний кодекс України // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – №16. – Ст. 103; 1992. – №35. – Ст. 511; 1993. – №11. – Ст. 91. 5. Общая теория права: Учебник / Под ред. А.С. Пиголкина – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э.Баумана, 1996. – 383 с. 6. Порядок митного оформлення імпортованих товарів (продукції), що підлягають обов'язковій сертифікації в Україні: Постанова КМ України // Уряд. кур'єр. – 1997. – №207-208. – с.15. 7. Про вдосконалення порядку ввезення (пересилання) громадянами предметів (товарів) в Україну: Постанова КМ України // Зібр. постанов Уряду України. – 1996. – №17. – Ст. 465; Уряд. кур'єр. – 1998. – №23-24. – с. 13; №134-135. – с.6; Про впорядкування переміщення громадянами через митний кордон України алкогольних напоїв і тютюнових виробів: Постанова КМ України // Зібр. постанов Уряду України. – 1996. – №20. – 568; Уряд. Кур'єр. – 1997. – №20. – с. 10; Про ввезення громадянами на митну територію України продуктів харчування рослинного і тваринного походження: Постанова КМ України // Уряд. кур'єр. 1998. – №136-137. – с.10; Про обсяги товарів та інших предметів, які можуть вивозитися (пересилатися) громадянами за митний кордон України без сплати мита і митних зборів: Постанова КМ України // Уряд. кур'єр. – 1997. – №225-26. – с.16. 8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів з питань обкладення ввізним митом товарів та інших предметів, що ввозяться на митну територію України: Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – №20. – Ст. 144. 9. Про впорядкування діяльності митних ліцензійних складів: Постанова КМ України // Уряд. кур'єр. – 1996. – №230-231. – с.12. 10. Про впорядкування справлення зборів у пунктах пропуску через державний кордон України: Указ Президента України // Уряд. кур'єр. – 1998. – №138. – с.4. 11. Про встановлення мінімальної митної вартості на імпортовані лікєро-горілчані вироби та пиво: Постанова КМ України // Зібр. постанов Уряду України. – 1997. – №20. Ст. 570. 12. Про гуманітарну допомогу, що надходить в Україну: Указ Президента України // Уряд. кур'єр. – №129-130. – с.5. 13. Про заходи щодо вдосконалення кон'юнктурно-цінової політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності: Указ Президента України // Уряд. кур'єр. – 1996. – №29. – с.3. 14. Про заходи щодо забезпечення контролю за переміщенням транзитом товарів через територію України: Указ Президента України // Уряд. кур'єр. – 1995. – №106. – с.7. 15. Про мінімальну митну вартість імпортованих автомобілів та шин: Постанова КМ України // Уряд. кур'єр. – 1996. – №206-207. – с.8. 16. Про мінімальну митну вартість імпортованих тютюнових виробів: Постанова КМ України // Уряд. кур'єр. – 1997. – №20. – с.10. 17. Про особливості застосування тарифних обмежень імпорту сільськогосподарських товарів відповідно до норм і принципів системи ГАТТ/СОТ: Указ Президента України // Уряд. кур'єр. – 1997. – №85-86. с.12. 18. Про реалізацію Угоди між Урядом України та Урядом РФ про вільну торгівлю: Постанова КМ України // Уряд. кур'єр. – 1998. – №8-9, с. 4; Про реалізацію Угоди між Урядом України та Урядом республіки Беларусь про вільну торгівлю: Постанова КМ України // Уряд. кур'єр. – 1998. – №57-58. – с.10. 19. Про регулювання бартерних (товарообмінних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності: Указ Президента України // Уряд. кур'єр. – 1995

– №17-18. – с.12; 1995. – №196. – с.2; 1996. – №127-128. – с.6. 20. Советское административное право: Государственное управление и административное право/ Под. ред. Ю.М.Козлова. – М.: Юрид. лит., 1978. – 360 с. 21. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. М.Н.Марченко. – М.: Зерцало, Теис, 1996. – 486 с. 22. Українська митниця – 2: Довідник. – К.: Лібра, 1997. – 600с.

В.Я.Настюк,
канд.юрид.наук

ПРО ОСНОВНІ ВИМОГИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Складність і багатоплановість функціонування митно-правових норм підкреслюють особливий характер їх застосування. Зокрема, вони регулюють відносини митного характеру, які виникають у зв'язку зі здійсненням державного управління у сфері митної справи, а також галузях державної діяльності.

Норми митного законодавства за характером спрямованості обумовлюють організацію, упорядкування: й удосконалення відносин, що виникають у сфері здійснення митної справи. За їх допомогою визначається правове становище і компетенція органів державної митної служби України, регламентується їх діяльність її форми та методи, порядок взаємовідносин з іншими суб'єктами митної діяльності.

Ці норми визначають також правовий статус фізичних осіб у сфері державного управління митною сферою. Крім того, митне законодавство містить норми, за допомогою яких забезпечується охорона (захист) митно-правових відносин від можливих правопорушень. Саме вони змушують утримуватися від учинення протиправних дій, безпосередньо регулюють відносини, що виникають з порушенням митної системи, пов'язані із застосуванням заходів адміністративного примусу. Митно-правові норми часто захищають суспільні відносини, що регулюються іншими галузями законодавства. За сучасних умов найбільш інтенсивно митно-правовий захист застосовується до бюджетно-податкової сфери, банківських, цивільно-майнових відносин.

Враховуючи кількість суб'єктів, які беруть участь у складних митних відносинах, застосування і можливості розширення сфери їх реалізації, можна стверджувати, що митно-правові норми є найбільш універсальними засобами опрацювання мита серед інших правових норм, і тому вони у скупності утворюють складну систему. Кожна норма, відрізняючись